

Союзу (ЄС), Організації Північноатлантичного договору (НАТО). МОЗ є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. МОН є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій. Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної правової політики. Адміністрація Держприкордонслужби та органи охорони державного кордону - центральний орган виконавчої влади, що входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній морській (економічній зоні). Державна міграційна служба входить до системи органів виконавчої влади та утворена для реалізації державної політики у сфері міграції, також і протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів. СБУ - державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Обласні державні адміністрації, місцеві державні адміністрації відповідають за реалізацію державної політики у сфері протидії торгівлі людьми на місцевому рівні. Заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, відповідають за надання комплексної психологічної, соціально-педагогічної, соціально-медичної, юридичної, інформаційної та інших видів допомог. У здійсненні заходів, спрямованих на запобігання торгівлі людьми, беруть участь органи місцевого самоврядування, а також, за згодою, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, громадські організації та окремі громадяни.

Висновки. Державні органи та органи місцевого самоврядування в своїй сукупності допомагають виявити вчинені злочини або злочини, які готуються та з їх допомогою можна виявити сліди вчинення злочину, а саме опис матеріальних та ідеальних відображень та умов, особливості місця, часу вчинення злочину, картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину. Це дозволяє висунути найбільш обґрунтовані версії щодо вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Література:

1. Василичук В. І. Виявлення фактів торгівлі людьми підрозділами боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, національної поліції / В. І. Василичук, В. І. Дубина, А. А. Небитов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2015. - № 4. - С. 211-225.
2. Джерела отримання первинної інформації про ознаки податкових злочинів під час застосування оперативного пошуку / М.С. Мазуренко // Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право), 1(1) 2011. - С.137-142.
3. Дубина В. І. Сучасні тенденції протидії торгівлі людьми / В. І. Дубина // Актуальні питання запобігання і протидії торгівлі людьми: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 30 квіт. 2010 р.). - Харків, 2010. - С. 19-21.
4. Коновалова В.О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія / В.О. Коновалова. - К.: Факт, 2001. - 311 с.
5. Методичні рекомендації щодо обміну інформацією та перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, між регіональними підрозділами Міністерства соціальної політики та Національної поліції України. - Київ: ДБЗПТЛ, 2015. - 55 с.
6. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання / М.А. Погорецький // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". - 2011. - № 1 (3). - С. 1-53: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf>.
7. Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2-х / М.В. Салтевський. - Х.: КонСУМ, Основа, 1999. - Ч. 1. - 416 с.
8. Сергій Князев: Нацполіцією виявлено 132 факти торгівлі людьми, що більше, ніж за весь минулий рік: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://dn.npu.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/2165096>
9. Слідова картина як джерело доказової інформації при розслідуванні порушень недоторканності приватного життя: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2014_Tkach.pdf

*Мельнікова О.О.,
викладач кафедри кібербезпеки
та інформаційного забезпечення ОДУВС
Надійшла до редакції: 15.03.2017*

УДК 343.712.3

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

У статті проаналізовані підходи вітчизняних та міжнародних учених щодо класифікації оперативно-розшукових заходів. Наголошується, що поглиблене дослідження поняття, сутності та класифікації ОРЗ як інструментів доказування у кримінальному провадженні, потребує розроблення їх визначення та систематизації. Запропоновано власне бачення класифікації оперативно-розшукових заходів.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, класифікація, аналіз

В статье проанализированы подходы отечественных и международных ученых по классификации опера-

тивно-розыскных мероприятий. Отмечается, что углубленное исследование понятия, сущности и классификации ОРЗ как инструментов доказывания в уголовном производстве, требует разработки их определения и систематизации. Предложено собственное видение классификации оперативно-розыскных мероприятий.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия, классификация, анализ

This article analyzes the approaches of domestic and international scientists to classify operational-search activities. It is noted that the in-depth study of the concept,

© О.В. Ігнатюк, 2017

essence and classification of ORL as a means of proof in criminal proceedings, requires the development of their definition and systematization. We propose our own vision of the classification of operational-search activities.

Key words: operative-search activity, operative-search activities, classification, analysis

Постановка проблеми. Зважаючи на зміни в соціально-політичному житті суспільства і, відповідно, у державній політиці у сфері протидії злочинності, чинне законодавство наповнено новим змістом стосовно порядку проведення ОРД. При цьому закладено принципово інший підхід до нагляду за додержанням законності органами Національної поліції під час здійснення такої діяльності. Це є особливо важливим з огляду на те, що, з одного боку, під час проведення ОРД зачіпаються найважливіші права людини; з іншого - за сучасних умов розвитку інформаційних технологій працівникам органів Національної поліції без ефективного проведення оперативно-розшукових заходів (далі - ОРЗ) не завжди можливо виявити кримінальні правопорушення.

Як відзначає І.В. Щербина, лише у 30 % випадків результати ОРЗ використовуються як докази у кримінальному провадженні. [1, с. 1]. Тому поглиблене дослідження поняття, сутності та класифікації ОРЗ як інструментів доказування у кримінальному провадженні, потребує розроблення їх визначення та систематизації, що зумовлює актуальність розглядуваних питань.

Стан дослідження. Теоретичну базу дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних вчених, які вивчали різні проблемні аспекти оперативно-розшукових заходів та використання їх результатів у доказуванні. Зокрема, праці: М.В. Багрія, Б.Г. Бараненка, Р.І. Благути, В.О. Глушкова, М.Л. Грібова, А.М. Кислого, В.А. Колесника, С.С. Кудінова, Є.Д. Лук'янчикова, Д.Й. Никифорчука, М.А. Погорецького, Є.Д. Скулиша, Д.Б. Сергєєвої, С.Р. Тагієва, О.Ю. Татарова, В.Г. Уварова, Д.М. Цехана, С.С. Чернявського, Р.М. Шехавцова, М.Є. Шумила та ін.

Мета дослідження полягає в аналізі підходів до класифікації оперативно-розшукових заходів як засобів доказування у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що недостатня визначеність природи і сутності самих заходів ОРД не дозволяє цілком коректно і безпомилково класифікувати їх, у зв'язку із чим у спеціальній літературі пропонуються різноманітні, іноді непослідовні й суперечливі варіанти такої класифікації. На нашу думку, окрім визначеної головної причини цього, авторам, що звертаються до даного питання, бракує чіткого визначення мети і коректних критеріїв відповідної класифікації. Уважаємо, що класифікація ОРЗ має бути закріплена в нормативних та законодавчих актах із питань ОРД. Це дасть змогу ширше застосовувати їх у практичній діяльності, визначити їх склад та юридичну природу.

О.Ю. Шумилов класифікує оперативно-розшукові заходи на категорії [2]. До першої категорії (звичайної) він відносить заходи, що не обмежують конституційні права людини і можуть проводитися як у рамках адміністративно-режимної оперативно-перевірочної роботи, так і під час оперативно-розшукового процесу: опитування, збирання відомостей, збір зразків для порівняльного дослідження (крім збору зразків з проникненням у житло й збору зразків голосу людини шляхом контролю її телефонних переговорів), перевірочну закупівлю, до-

слідження предметів і документів, спостереження (крім спостереження з проникненням у житло), ідентифікація особистості, оперативне впровадження, контрольована поставка, обстеження приміщень, будинків, споруд (крім житла), ділянок місцевості й транспортних засобів і зняття інформації з технічних каналів зв'язку (не порушуючи сферу приватного життя громадян) [3].

До другої категорії, на думку О.Ю. Шумилова, належать заходи, що обмежують конституційні права людини, "...які проводяться тільки під час оперативно-розшукового процесу для вирішення завдань, пов'язаних з обмеженням певного конституційного права людини й громадянина". До цих заходів він відносить усі оперативно-розшукові заходи, що залишилися, за винятком оперативного експерименту. Оперативний експеримент належить до третьої (спеціальної) категорії заходів, які спрямовані на протидію вчиненню тяжких і особливо тяжких злочинів [4; 3].

О.Ю. Шумилов запропонував також іншу класифікацію. На його думку, оперативно-розшукові заходи поділяються на дії, заходи й операції. До дій належать: опитування, збирання відомостей, збір зразків для порівняльного дослідження, дослідження предметів і документів, спостереження, ідентифікація особистості. Заходами, на його думку, є: обстеження приміщень, будинків, споруд, ділянок місцевості й транспортних засобів, оперативний експеримент, контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень, прослуховування телефонних переговорів і зняття інформації з технічних каналів зв'язку, оперативне впровадження й перевірочна закупівля. Операцією вчений вважає контрольовану поставку [3].

В іншій роботі О.Ю. Шумилов фактично наводить ще одну класифікацію, виокремлюючи серед ОРЗ оперативно-технічні, спеціальні й усі інші оперативно-розшукові заходи [5].

До того ж у публікаціях із цієї теми науковці інколи роблять спроби обґрунтувати досить дискусійні положення щодо цього. Так Н.І. Гончарова зазначає, що метод ОРД є системою специфічних прийомів та операцій (оперативно-розшукових засобів і заходів), спрямованих на отримання й реалізацію оперативно значущої інформації [6, с. 180]. Із цього випливає, що ОРЗ та засоби ОРД є складовими методів ОРД.

У підручних і навчальних посібниках із ОРД часто можна зустріти положення, які де-факто ототожнюють методи ОРД з ОРЗ. Наприклад, авторський колектив під керівництвом Ю.А. Агафонова, Ю.Ф. Кваші методами ОРД з посиланням на загальноприйняту термінологію визнають опитування (розвідувальне опитування), наведення довідок, збирання зразків для порівняльного дослідження, дослідження предметів і документів, ототожнення особистості, контрольовану поставку, оперативний експеримент та інші дії [7, с. 39]. Поряд із цим названі елементи ОРД розглядаються і як ОРЗ [7, с. 118].

На відміну від цього, В.А. Некрасов, В.Я. Мацюк, Н.Є. Філіпенко, Л.В. Родинюк [8, с. 163-190], досліджуючи сутність оперативної установки, візуального спостереження, оперативного огляду й розвідувального опитування, чітко розмежують їх як ОРЗ та як методи ОРД. При цьому для кожного з названих понять науковці формують по дві дефініції, окремо визначаючи їх як ОРЗ та як методи ОРД.

Категоріальне відокремлення ОРЗ від методів ОРД вважаємо недоцільним. Адже аналіз загальнозживаних

значень термінів “метод” і “захід” (метод - прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності; спосіб дії, боротьби; захід - сукупність дій або способів для досягнення чи здійснення чого-небудь [9, с. 664; 10, с. 274]) дає підстави для висновку, що захід є практичним утіленням методу. Тому ми погоджуємося з такою думкою.

Я. Тарасюк на доповнення вище вказаному зазначає, що оперативно-розшукові методи в теорії ОРД виступають як відповідні наукові категорії, що реалізуються в практичній діяльності як ОРЗ. Кожний з ОРЗ має свій захист. нормативно-правове регулювання, особливості тактики проведення, фіксації та закріплення отриманих даних тощо [11].

Свою класифікацію ОРЗ запропонував В.М. Осипкін, який поділяє ОРЗ на три категорії. До першої належать заходи, для проведення яких не потрібно винесення спеціальної постанови й одержання дозволу відповідного судді, а саме: опитування; збирання відомостей; збір зразків для порівняльного дослідження; перевірна закупівля предметів, речовин і продукції, вільна реалізація яких не заборонена або їх обіг не обмежений; дослідження предметів і документів; спостереження; ідентифікація особистості; контрольована поставка предметів, речовин і продукції, вільна реалізація яких не заборонена або їх обіг не обмежений; обстеження приміщень (крім житлових), будинків, споруд, ділянок місцевості й транспортних засобів [3].

До другої категорії належать заходи, проведені на підставі спеціальної постанови, затвердженої керівником органу, що здійснює ОРД: перевірна закупівля предметів, речовин і продукції, вільна реалізація яких заборонена або обіг яких обмежений; контрольована поставка предметів, речовин і продукції, вільна реалізація яких заборонена або обіг яких обмежений; оперативний експеримент; оперативне впровадження [3].

Третю категорію становлять заходи, проведення яких, крім спеціальної постанови керівника органу, що здійснює ОРД, допускається тільки за наявності судового рішення: обстеження житла; контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень; прослуховування телефонних переговорів і зняття інформації з технічних каналів зв'язку [12;3].

На законодавчому рівні також відсутні їх перелік і класифікація. Перелік ОРЗ сьогодні запроваджено в законодавстві більшості країн пострадянського простору. В Україні також мали місце спроби встановити вичерпний перелік ОРЗ. Фахівці Національної академії внутрішніх справ розробили проект Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” (далі - Закон про ОРД), який було внесено до Верховної Ради України групою народних депутатів на чолі Г.Г. Москалем [13]. Статті 11, 12 і 13 цього проекту містили перелік ОРЗ, які, відповідно, діляться на три групи, а саме: ті, що здійснюються з дозволу суду; ті, що проводяться з дозволу керівника оперативного підрозділу; ті, проведення яких не потребує отримання дозволу.

В іншому законопроекті наголошується на необхідності здійснення законодавчого розмежування прав оперативних підрозділів при здійсненні пошукових заходів і оперативно-розшукових, при проведенні яких здійснюється тимчасове обмеження прав та свобод громадян, він наголошує що розмежування прав оперативних підрозділів на дві групи сприятиме ефективному виконанню обов'язків оперативних підрозділів закріпле-

них у ст. 7 Закону, а також гарантуватиме дотримання прав та свобод громадян. Така пропозиція відповідатиме новітнім підходам до класифікації ОРЗ за ступенем санкціонування та втручання у конституційні права і свободи людини [14].

Російські вчені К.К. Горяїнов, В.С. Овчинський та О.Ю. Шумилов запропонували поділяти заходи на:

- адаптовані розшуком криміналістичні методи: опитування, збирання відомостей, збір зразків для порівняльного дослідження, перевірочні закупівлі, дослідження предметів і документів, спостереження, ідентифікація особистості, обстеження приміщень, будинків, споруд, ділянок місцевості й транспортних засобів, оперативний експеримент;

- розвідувальні методи, властиві тільки розшуку: контроль поштових відправлень, телеграфних й інших повідомлень, прослуховування телефонних переговорів і зняття інформації з технічних каналів зв'язку;

- розвідувальні операції: оперативне впровадження й контрольована поставка [3;4].

Слушною можна вважати пропозицію М.Л. Грїбова про те, що в практичній площині оптимальним вирішенням питання юридичного закріплення поняття ОРЗ є їх визначення як заходів, що проводяться з метою виконання завдань ОРД оперативними підрозділами відповідно до прав, наданих їм Закон про ОРД, із подальшою диференціацією цих прав на такі, що можуть проводитися лише за умови заведення ОРС (у тому числі, відповідно до змісту Конституції України, потребують дозволу суду), і такі, що можуть бути проводитися без заведення такої справи [15, с. 426].

Аналізуючи практичну діяльність за реалізацією ОРЗ і використанням їх результатів у доведенні за кримінальними справами, ми дійшли висновку, що наріжним каменем у правовому регулюванні проведення ОРЗ є обмеження прав людини й громадянина. Ідеться саме про правове регулювання проведення і використання в доведенні ОРЗ, а не про організацію і тактику їх проведення. Організація і тактика ОРЗ становить державну таємницю, тому предметом відкритого дослідження бути не може [3].

Отже, ОРЗ, незалежно від виду й тактики їх проведення, слід, насамперед, класифікувати й оцінювати за ступенем обмеження охоронюваних Законом про ОРД прав людини, на заходи, що не обмежують конституційні права людини й не потребують судового дозволу, і заходи, що обмежують конституційні права людини й для проведення яких потрібен судовий дозвіл [3].

А.Ю. Неманов, зважаючи на науковий доробок відомих зарубіжних учених у галузі ОРД та відповідно до норм національного чинного законодавства, запропонував таку класифікацію ОРЗ: ОРЗ із використанням оперативно-технічних засобів, ОРЗ, які здійснюються за рішенням суду, спеціальні оперативно-розшукові операції [16;17, с 439].

Виходячи з того, що наукова думка автора видозмінюється та вдосконалюється, пропонуємо таку класифікацію ОРЗ.

Захід-дія - це дія одного працівника оперативного підрозділу, уповноваженого законодавчими та нормативними актами, що ґрунтується на галузевих принципах, спрямована на встановлення, уточнення, закупівлю, перевірку, дослідження, фіксацію та отримання оперативних, пошукових та оперативно-технічних даних, що передбачені функціональними обов'язками працівника та власним досвідом роботи, про ознаки протиправних,

спеціально розроблених дій із застосуванням науково обґрунтованих, апробованих, найбільш ефективних способів і тактичних прийомів щодо вирішення організаційно-тактичних завдань і використання їх результатів, отриманих та зафіксованих відповідно до правил негласного провадження з розшуковою, розвідувальною та контррозвідувальною метою та у кримінальному судочинстві.

Це заходи, до яких слід віднести: опитування, спостереження, засідку, переслідування, закупівлю, перевірку, збирання відомостей, отримання зразків та матеріалів, вивчення предметів, речей, документів, ідентифікацію особистості та психодіагностику.

Сукупність дій-заходів - це дії декількох працівників оперативного підрозділу, уповноважених законодавчими та нормативними актами, що спрямовані на встановлення, уточнення, перевірку, дослідження, фіксацію та отримання оперативних, пошукових та оперативно-технічних даних, які передбачені завданнями та функціями оперативного підрозділу із застосуванням науково обґрунтованих, апробованих, найбільш ефективних способів, тактичних прийомів з вирішення організаційно-тактичних розшукових, розвідувальних та контррозвідувальних завдань і використання їх результатів, отриманих та зафіксованих відповідно до правил негласного провадження з розшуковою, розвідувальною та контррозвідувальною метою та у кримінальному судочинстві.

До таких заходів слід віднести: організаційні; агентурні; агентурно-тактичні;

- тактичні: комбінацію, утримання квартир-пасток, кімнат-пасток, машин-пасток тощо, утримання кафе, барів, ресторанів, утримання легендованих підприємств;

- технічні заходи: 1) технічні заходи, які не порушують права людини: негласний звукозапис розмов у громадських місцях, негласне прослуховування телефонних переговорів за заявою потерпілого, негласне проникнення до приміщень та інших місць, які не належать до житла громадян, негласна перевірка записок, планів, що не належать до кореспонденції, негласний візуальний контроль у громадських місцях; 2) технічні заходи, що здійснюються у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій: застосування програмних і технічних засобів для виявлення і фіксації злочинів, що вчиняються у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій; проведення комп'ютерно-технічних досліджень, залучення сертифікованих спеціалістів; технічний контроль мереж електрозв'язку та телекомунікації; фіксація протиправних трансакцій, вчинених відносно окремих юридичних та фізичних осіб; зняття отриманої інформації та технічний контроль з метою її зберігання; 3) технічні заходи, що порушують права і свободи людини і здійснюються за санкцією суду: зняття інформації з каналів зв'язку у приміщеннях, транспортних засобах, на земельних ділянках та в інших місцях, що здійснюється за санкціями суду; контроль за телефонними розмовами, що здійснюється як винятковий захід за санкцією суду; проникнення до житла чи іншого володіння особи, що є тимчасовим заходом, який обмежує права людини, здійснюється за санкцією суду; контроль за телеграфною та іншою кореспонденцією, що належить підозрюваним особам, здійснюється за санкцією суду; візуальний контроль у приміщеннях та інших місцях, що здійснюється лише за санкцією суду, а в окремих випадках при вчиненні тяжкого та особливо тяжкого злочину проводиться негайно

без такого дозволу з повідомленням суду або прокурора протягом доби [17, с. 439].

Сукупність заходів-операцій - це комплексне здійснення адміністративних, кримінально-правових, організаційно-тактичних, оперативно-технічних та управлінських дій, об'єднаних єдиним задумом та планом, узгоджених між собою за часом, місцем та цілями проведення оперативно-розшукових та інших передбачених законодавством України заходів, заснованих на використанні гласних та негласних сил, засобів і методів ОРД, спрямованих на запобігання і розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, а також виконання складних оперативно-тактичних завдань у боротьбі зі злочинністю. Види операцій: ініціювання, контроль, експеримент, упровадження, закупівля, постачання, затримання, супровадження тощо [17, с. 439].

На думку М.А. Погорецького і Д.Б. Сергєєвої, ОРЗ слід поділяти на категорії організаційно-управлінських та організаційно-забезпечувальних заходів [18]. До таких заходів, зокрема, належать використання конфіденційного співробітництва; використання за згодою адміністрації службових приміщень, транспортних засобів та іншого майна підприємств, установ, організацій, а також за згодою осіб - житла, інших приміщень, транспортних засобів і майна, які їм належать; створення й використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів; тощо.

Організаційно-управлінські, як і оперативно-забезпечувальні, заходи не мають самостійного характеру, а є допоміжними, оскільки спрямовані на успішне проведення інформаційно-пізнавальних заходів, у кінцевому підсумку, на створення умов для своєчасного отримання оперативної інформації. Отже, шляхом проведення інформаційно-пізнавальних заходів оперативні підрозділи безпосередньо виконують передбачені законом завдання ОРД. Організаційно-управлінські, як і оперативно-забезпечувальні, заходи опосередковано сприяють виконанню вказаних завдань [18].

Для вирішення проблеми використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі важливими критеріями класифікації ОРЗ, з погляду М.А. Погорецького, є їх функціональне призначення, обмеження конституційних прав людини, умови й особливості проведення, характер регламентації Законом про ОРД, документування та використання їх результатів у кримінальному процесі [8].

Виходячи з визначених М.А. Погорецьким об'єкта ОРД та його видів, а також поняття ОРЗ, в межах ОРД можна виокремити оперативні організаційно-управлінські заходи й оперативно-розшукові заходи [19].

Оперативними організаційно-управлінськими є ті заходи, що проводяться для самозабезпечення функціонування ОРД як самостійної державної системи, а також здійснення ОРЗ (оперативно-забезпечувальних та інформаційно-пізнавальних заходів: використання допомоги гласних і негласних штатних та позаштатних працівників; встановлення конфіденційного співробітництва з особами на засадах добровільності; створення з метою конспірації підприємств, організацій, використання документів, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів створення і застосування автоматизованих інформаційних систем.

Організаційно-управлінські, як і оперативно-забезпечувальні заходи (операції), є не самостійними, а допоміжними, оскільки спрямовані на успішне прове-

дення інформаційно-пізнавальних заходів, і в кінцевому рахунку на створення умов для своєчасного отримання оперативної інформації [19; 20].

Свою чергою, ОРЗ можна поділити на оперативно-забезпечувальні й інформаційно-пізнавальні [19; 20].

Оперативно-забезпечувальними є заходи (операції), що спрямовані на успішне проведення конкретних інформаційно-пізнавальних заходів для пізнання конкретних обставин злочинної діяльності (пошук та виявлення фактичних даних і їх джерел). До цієї групи заходів належать вказані у ст. 8 Закону про ОРД: контрольна та оперативна закупівля й постачання; порушення питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та прийняття участі в їх проведенні; проведення операцій по захопленню злочинців, припиненню злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб; проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співпрацює з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості [19; 20].

Інформаційно-пізнавальні заходи - це такі заходи, що безпосередньо спрямовані на отримання оперативної інформації відповідно до завдань ОРД. Оперативні інформаційно-пізнавальні заходи залежно від мети, з якою вони проводяться, можуть бути розвідувально-пошуковими, розшуковими й контррозвідувальними [19].

До оперативно-пізнавальних заходів належать вказані у ст. 8 Закону про ОРД: опитування; відвідування жилих та інших приміщень за згодою їхніх власників або мешканців для з'ясування обставин учиненого або такого, що готується, злочину, а також збирання відомостей про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких здійснюється перевірка; негласне виявлення та фіксування слідів тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержання розвідувальної інформації, також і шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки; зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів отримання інформації; контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень; здійснення візуального спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів [19; 20].

З точки зору М.А. Погорецького, формулювання окремих ОРЗ цієї категорії в чинній редакції Закону про ОРД потребує певних уточнень. Окрім того, є потреба передбачити у цьому законі і такі ОРЗ, як збирання відомостей про об'єкти ОРД; оперативний експеримент; ідентифікація особистості тощо [19].

Класифікація ОРЗ. 1. Залежно від обмеження права і свободи громадян: ОРЗ, що не обмежують конституційними правами громадян (опитування, спостереження, наведення довідок, збір зразків для порівняльного дослідження, перевірка закупівля, дослідження предметів і розповсюдження документів, ототожнення особистості, оперативне впровадження, контрольована постачання і оперативний експеримент); ОРЗ, що обмежують конституційними правами громадян (негласне обстеження приміщень, будинків, споруд, ділянок місцевості і транспортних засобів, контроль поштових відправлень,

телеграфних та інших повідомлень, прослуховування телефонних переговорів, зняття інформації з технічних каналів зв'язку). 2. Залежно від тривалості проведення: разові ОРЗ (опитування, наведення довідок, ототожнення особистості, оперативний експеримент, закупівля тощо); тривалі ОРЗ (контроль поштових відправлень, оперативне впровадження, прослуховування телефонних переговорів, спостереження тощо). 3. Залежно від видів санкціонування: а) ті, що не потребують будь-якого санкціонування: опитування; наведення довідок; збір зразків для порівняльного дослідження; дослідження предметів та інших документів; спостереження; ототожнення особистості; перевірка закупівля і контрольоване постачання предметів, речовин та продукції, вільна реалізація якої дозволена; б) ті, що потребують відомчого санкціонування керівником органу здійснює ОРД: перевірка закупівля і контрольоване постачання предметів, речовин та продукції, вільна реалізація якої дозволена; оперативний експеримент; оперативне впровадження; в) потребують судового санкціонування (рішення): контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень; прослуховування телефонних переговорів; зняття інформації з технічних каналів зв'язку; негласне обстеження приміщень, будинків, споруд, ділянок місцевості і транспортних засобів [21].

Доцільно погодитись з думкою О.О. Сухачова, який під час дослідження конспірації окремих інформаційно-пізнавальних заходів діяльності оперативних підрозділів вимагає їх розмежування на:

1) ОРЗ без спеціально встановленого законом порядку застосування (заходи оперативного (ініціативного) пошуку);

2) ОРЗ зі спеціально встановленим законом порядком застосування (такі, що здійснюються згідно з положеннями конкретних статей КПК України).

Останні потрібно диференціювати за критеріями: необхідності порушення недоторканності житла чи іншого володіння особи та конфіденційності інформації, що передається будь-якими засобами зв'язку або зберігається в умовах обмеженого доступу; розмежування місць, де проводяться заходи, на публічно доступні, публічно не доступні, публічні місця з обмеженим доступом [22, с. 130].

Наприклад, Ю.М. Грошевий, С.О. Гриненко, О.В. Капліна пропонують класифікувати ОРЗ на: 1) разові та тривалі ОРЗ; 2) гласні та негласні ОРЗ; 3) ОРЗ, проведення яких не потребує будь-якого санкціонування; 4) ОРЗ, що проводяться з дозволу начальника оперативно-розшукового підрозділу; 5) ОРЗ, які проводяться не інакше як за рішенням суду; 6) глибокі та поверхневі ОРЗ; 7) автономні та комплексні ОРЗ [23]. Раціональність пропонуваного підходу полягає в тому, що він не обмежує різноманітності й комплексності зазначених заходів: окремі права, надані оперативним підрозділам, можуть реалізовуватись у певних комбінаціях під час проведення різних ОРЗ. На відміну від цього, спроби визначення в законі вичерпного переліку ОРЗ призведуть до певних правових колізій, а також обмежать потенціал оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю.

Багатогранна парадоксальність спостерігається в підході розробників відомчих актів МВС України до класифікації заходів, які не мають кореляційного зв'язку з конкретними НСРД, відповідно, не мають спеціального порядку застосування: їх узагалі не зараховано до категорії ОРЗ та названо заходами оперативного (ініціативного) пошуку. Із такою назвою можна погодитись, але

ці заходи все одно є оперативно-розшуковими, оскільки здійснюються на підставі Закону про ОРД.

Отже, спробуємо викрити певні закономірності й вимоги, які притаманні окремим заходам ОРД, класифікувавши для цього останні, насамперед, за критеріями їх предметно-дійового змісту.

Виходячи зі сказаного, до першого блоку ОРЗ ми віднесли ті з них, що мають чітко визначений предметний характер і спрямовані на безпосереднє отримання і фіксацію фактичних даних про злочинні діяння конкретних осіб і груп, припинення та розкриття їхніх злочинів, розшук та затримання відомих злочинців. Згідно із Законом про ОРД (ч. 1 п. п. 2, 4-7 ст. 8) такими заходами варто визнати:

- за формою проведення: 1) гласні заходи, тобто такі, при виконанні яких їх учасники повністю усвідомлюють себе відповідними сторонами; 2) негласні заходи забезпечуються системою спеціальних правових, організаційних способів і методів;

- за правовими наслідками проведення: 1) дискретні - заходи, які порушують певні особисті права і свободи громадян; 2) недискретні, тобто такі, що не порушують зазначених прав і свобод [24];

- за необхідністю санкціонування: 1) заходи, що проводяться тільки із санкції суду та з повідомленням про це прокурору; 2) заходи, що не потребують позавідомчого санкціонування [24];

- за використанням оперативно-технічних засобів: 1) заходи з використанням та 2) заходи без використання цих засобів [25].

Як свідчить аналіз практики, в ході ОРД під час виявлення та фіксації неправомірної вигоди оперативні підрозділи можуть проводити ряд ОРЗ, які нами класифікуються на такі, що потребують дозволу: а) слідчого судді або рішення прокурора; б) керівника органу поліції, оперативного підрозділу [26, с. 18].

Запропонована класифікація ОРЗ є спробою систематизувати та класифікувати їх залежно від юридичної природи, законодавчих приписів, повноважень, функцій та меж оперативно-розшукових дій, що здійснюються оперативними підрозділами щодо громадян у боротьбі зі злочинністю [27].

ОРЗ є однорідними за організаційно-правовим критерієм, проте відрізняються переважно за правовим статусом та суб'єктивним складом, адже в ОРД проведення ОРЗ може здійснюватися лише уповноваженими оперативними підрозділами, а негласних слідчих (розшукових) дій - слідчим, прокурором, або за їх дорученням - уповноваженим оперативним підрозділом. Окрім того, ОРЗ проводяться з метою виявлення, попередження та розкриття злочину, що готується, а негласні слідчі (розшукові) дії спрямовані на виявлення та перевірку інформації, необхідної для розслідування вчиненого злочину [28, с. 62].

Висновок. Вважаємо, що класифікація ОРЗ має бути закріплена в нормативних та законодавчих актах з питань ОРД. Незважаючи на їх різне призначення, юридичну силу обґрунтування, підстави і межі проведення, все ж таки вони мають внутрішню єдину структуру, логічну послідовність взаємопов'язаних елементів, ознак кожного складу оперативно-розшукового заходу. Це дасть змогу ширше застосовувати їх у практичній діяльності, визначити їхній склад та юридичну природу.

Література

1. Щербина І. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової

діяльності органами Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Щербина Ігор В'ячеславович. - Дніпро, 2016. - 20 с.

2. Шумилов А.Ю. Юридические основы оперативно-розсыльных мероприятий: учеб. пособие / А.Ю. Шумилов. - М., 1999. - С. 9-10.

3. Захарцев С.И. Оперативно-розыскные мероприятия. Общие положения. - СПб: Изд-во Р. Асланова "Юрид. центр Пресс", 2004. - 259 с

4. Оперативно-розыскная деятельность: учебник / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. - М., 2001. - С. 305.

5. Шумилов А.Ю. Краткая сыскная энциклопедия: Деятельность оперативно-розыскная, контрразведывательная, частная сыскная (детективная) / А.Ю. Шумилов. - М., 2000. - С. 79-81.

6. Гончарова Н.І. До питання про визначення категорії "метод оперативно-розшукової діяльності" / Н.І. Гончарова // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес : теоретико-праксологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., (Одеса, 22-23 квітня 2015 р.) / Одеськ. держ. ун-т внутр. справ. - Одеса : ОДУВС, 2015. - с. 179-180

7. Основы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : [учеб.] / под ред. Ю.А. Агафонова, Ю.Ф. Кваши. - Краснодар : Краснодар. Ун-т МВД России, 2007. - 305 с.

8. Некрасов В.А. Оперативне розпізнавання : [моногр.] / В.А. Некрасов, В.Я. Мацюк, Н.Є. Філіпенко, Л.В. Родинюк]. - К. : КНТ, 2007. - 216 с.

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. - К. ; Ірпінь : Перун, 2009. - 1736 с.

10. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. В.В. Дубічинського. - Х. : Школа, 2006. - 1008 с.

11. Тарасюк Я. Класифікація методів оперативно-розшукової діяльності, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-технічних заходів, заходів оперативного (ініціативного) пошуку / Я. Тарасюк // Курс лекцій ОРД: [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://blogdocenturyarnatara.io.ua/s2439130/klasifikaciya_metodiv_operativnorozshukovoe_diyalnosti_neglasnih_slidchih_rozshukovih_diy_operativno-tehnicnih_zahodiv_operativnogo_iniciativnogo_poshuku

12. Осипкин В.Н. Прокурорский надзор за оперативно-розыскной деятельностью: учеб. пособие / В.Н. Осипкин. - СПб., 2001. - С. 11-12.

13. Про оперативно-розшукову діяльність України : Проект Закону України (нова редакція) на заміну раніше поданого, реєстр. № 2134 від 21 лип. 2008 р. [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. - Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua>.

14. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оперативно-розшукової діяльності в органах і установах виконання покарань, слідчих ізоляторах" від 04.06.2015 р. N 2024а. [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. - Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/GH1K868A.html.

15. Грібов М.Л. Діяльність підрозділів оперативної служби МВС України : теорія та практика : [моногр.] / Грібов М.Л. - К. : Розвиток, 2013. - 532 с.

16. Сервецький І.В. Теоретичні проблеми класифікації оперативно-розшукової діяльності в органах внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Сервецький Ігор Іванович. - Дніпро, 2016. - 20 с.

кації оперативно-розшукових заходів / І.В. Сервецький, С.В. Шапочка // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2002. - Вип. 2. - С. 108-116.

17. Сервецький І.В., Неманов А.Ю. Щодо класифікації оперативно-розшукових заходів / І.В. Сервецький, А.Ю. Неманов // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ - 2011. - №1. - С. 427-441.

18. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи : поняття, сутність і співвідношення / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва // Боротьба зорганізованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - 2014. - № 2(33). - С. 137-141.

19. Погорецький М.А. Оперативно-розшукові заходи: поняття і види / М.А. Погорецький // Державна безпека України: наук.-практ. зб. НАН України і СБ України. - К., 2005. - № 1(3). - С. 62-67.

20. Оперативно-розшукові заходи: удосконалення правового регулювання. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://5ka.at.ua/load/pravo/operativno_rozshukovi_zakhodi_udoskonalennja_pravovogo_reguljuvannja_referat/49-1-0-23378.

21. Поняття та класифікація оперативно-розшукових заходів: [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://megapredmet.ru/2-16563.html>.

22. Сухачов О. О. Поняття, перелік і класифікація оперативно-розшукових заходів як основа дослідження питань їх конспірації / О. О. Сухачов // Вісник Запорізьк. нац. ун-ту. Юридичні науки. - 2016. - № 2. - С. 125-132.

23. Програма навчальної дисципліни "Правові основи оперативно-розшукової діяльності" (галузь знань 0304 "Право", освітньо-кваліфікаційний рівень "Магістр", спеціальність 8.03040101 "Правознавство") / уклад.: Ю. М. Грошевий, С. О. Гриненко, О. В. Капліна та ін. - Х.: Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", 2013. - 11 с.

24. Мулявка Д.Г. Психологічна сутність методів оперативно-розшукової діяльності. Лекція з курсу "Психологія оперативно-розшукової діяльності". Ірпінь. 2010.

25. Поняття, правова та психологічна сутність заходів ОРД: [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://studopedia.su/8_52970_ponyattya-pravova-ta-psihologichna-sutnlnst-zahodlv-ord.html

26. Грибовський О.В. Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії під час виявлення й фіксації одержання неправомірної вигоди / О.В. Грибовський // Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ України. - 2015. - № 1. - с.180-190.

27. Очкана Т.Є. Теоретичні проблеми класифікації оперативно-розшукових заходів. Донецьк. 2013. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://vchilka.in.ua/irporbb/України+Кафедра+\"Оперативно-розшукової+діяльності\"b/main.html](http://vchilka.in.ua/irporbb/України+Кафедра+\)

28. Прядко В.О., Комарницька О.Б. Порівняльна характеристика оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму наглядової діяльності прокурора як процесуального керівника / В.О. Прядко, О.Б. Комарницька // Часопис цивільного і кримінального судочинства. - 2014. - № 1. - С. 62-71

Ігнатюк О. В.,
кандидат юридичних наук,
заступник голови Апеляційного суду
Київської області
Надійшла до редакції: 19.04.2017

УДК 243.98

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Теслюк І. О.

У статті розкривається сутність методу криміналістичного прогнозування, уточнюється зміст категоріально-понятійного апарату дефініції "криміналістичне прогнозування", визначає риси, які притаманні цьому методу, розкриває мету, завдання, предмет, принципи, функції та етапи криміналістичного прогнозування. Підкреслюється, що для упорядкування процесу прогнозування важливо класифікувати криміналістичне прогнозування за певними критеріями. Наголошується на тому, що вдосконалення, систематизація та доповнення теоретичних положень криміналістичного прогнозування надасть змогу на практиці ефективно застосувати цей метод.

Ключові слова: криміналістичне прогнозування, метод, органи досудового розслідування, предмет, функції, класифікація, етапи.

Автор в статті розкриває сутність методу криміналістичного прогнозування, а именно уточнює содержание категориально-понятийного аппарата дефиниции "криминалистическое прогнозирование", определяет черты, присущие этому методу, раскрывает цели, задачи, предмет, принципы, функции и этапы криминалистического про-

гнозирования. Подчеркивает, что для упорядочения процесса прогнозирования важно классифицировать криминалистическое прогнозирование по определенным критериям. Отмечает, что усовершенствование, систематизация и дополнение теоретических положений криминалистического прогнозирования позволит на практике эффективно применить этот метод.

Ключевые слова: криминалистическое прогнозирование, метод, органы досудебного расследования, предмет, функции, классификация, этапы.

The author in this article discloses the essence of the forensic prognostication method, to specify the contest category conceptual framework of the forensic prognostication definition; determines the features that are inherited to this method, reveals the goal, tasks, subject, principles, functions and the stages of the forensic prognostication. It was emphasized that for prognostication process organizing it's necessary to classify forensic prognostication according to certain criteria. There was also accentuated that the improvement, systematization, and addition of the forensic prognostication aspects gives an opportunity on practice to apply this method effectively.

Keywords: forensic prognostication, method, pretrial

© І.О. Теслюк, 2017